

O DĚJINÁCH A TRADICI ČESKÉHO PRÁVNICTVÍ A UNIVERZITY KARLOVY¹⁾

Václav Vaněček

Jaký je smysl takového tématu ve spojení se studiem práv a s předmětem „Dějiny státu a práva v Československu“ zvláště?

Je dvojí: jednak se do této tematiky dobře promítají celé naše právní dějiny, jednak máme zato, že právě ve srovnání s obrazem předchozích dob nejlépe vystoupí nové poslání právníků a právníckého studia dnes.

Bude to tedy vlastně výklad o minulosti toho, co bude náplní vaší budoucnosti, a to jak studijně pro nejbližší roky na fakultě, tak potom pracovně pro celý další život.

Základní teze, kterou bych rád blíže osvětlil, je ta, že právnictví, tj. odborná znalost práva a s ní posléze — to je vyšší stupeň — i věda o státu a právu, byla vždy významným oborem, který do hloubky prolínal život našich předků; že právnictví bylo oborem, jemuž vždy náleželo důležité místo v dějinách naší kultury (mluvíme i o právní kultuře), že právnictví zaujímal velmi čestné místo v dějinách Karlovy Univerzity a že naší národní a demokratickou revolucí a budováním socialismu tento dějinný rys ještě zesílil a význam právnictví a jeho společenská úloha a odpovědnost ještě vzrostly a jak se domníváme ještě budou vzrůstat.

Teze další, o níž bychom chtěli, abyste si ji vštípili v paměť, byla by asi ta, že v dobách minulých společenských řádů byly sice nesporně také v dějinách našeho práva a právnictví stinné — anebo přímo negativní — stránky, o kterých budeme mluvit dále, ale že současně s tím byly zde vždy i některé stránky kladné, kterých si dnes zvláště všímáme, které zdůrazňujeme a na které se pokoušíme v současné

¹⁾ Úvodní přednáška původně ke studiu práva vůbec, pak speciálně k předmětu „Dějiny státu a práva v Československu“. Zavedena byla z rozhodnutí děkana Právnické fakulty UK v r. 1958 a přednášela se až do zimního běhu 1983—1984, kdy dne 19. září 1983 byla v Collegiu maximu proslovena naposledy. Po celá první téměř dvě desetiletí byla zařazována jako doplněk slavnostní imatrikulace ve velké aule Karolina a byla konána odděleně pro denní studium a odděleně pro studenty „dálkové“. Byla — zejména v pasážích úvodních a závěrečných — koncipována podle aktuální situace různě a také ve vlastní náplni doznávala nejrůznějších změn, jimiž se reagovalo na proměny názorů v historické vědě. To, co se zde podává, je značně zkrácené, ale víceméně konstantní, jádro přednášky.

době navazovat. Soubor těchto kladných jevů tvoří určitou linii v naší minulosti, linii, o níž můžeme mluvit jako o *dobrych tradicích*.

Historie, do níž takto v určitém směru nahlédáme, je velmi dlouhá a velmi pestrá. Mohli bychom o ní mluvit celé týdny. K dispozici máme jen dobu limitovanou naším rozvrhem hodin.

Začneme epochou velmi starou. V době přibližně asi do třicetileté války můžeme rozlišit, tak jako jinde, *dvě cesty*, po kterých se i *naše právníctví* rozvíjelo, a to už dávno od středověku. Je to na jedné straně *učené právníctví* pěstované na univerzitách, a to právníky vyššími z právnických fakult, na druhé straně *praktické právníctví* mimouniverzitní, vzešlé živelně z potřeb běžného právního života.

Obě tyto cesty mají mnoho společného, ale jsou tu také významné rozdíly. Cesta univerzitního, učeného právníctví, na kterou i vy sami vstupujete, není u nás souvislá. Vykazuje dramatické přeryvy, ba převraty, jak hned uvidíme. Cesta vývoje právníctví mimouniverzitního je sice souvislá, ale jde zato naplno jen asi do poloviny 17. století a někdy v době tereziánské, vzdálené od nás už více než 200 let, vůbec mizí.

Oběma těmito vývojovým cestám je přitom společný těžký stín, kterým je rys tížící právníctví ve vykořisťovatelských řádech vůbec. Je to služebnost právníků vládoucí *menšíně* a účast právní vědy — v nejrůznějších formách a zahaleních — na akcích, které tato menšina jako třída rozvíjí, aby udržela společenský řád, ve kterém vládne a jenž jí umožňuje vykořisťovat pracující většinu, která svou prací vytváří všechny hodnoty.

Ale vraťme se k *naším dějinám*. Která z oněch dvou cest ve vývoji našeho právníctví je starší? Už dávno nevěříme zkazkám Rukopisu Zelenohorského, v druhém desetiletí 19. století důmyslně — z politických důvodů — podvrženého, kde se opěvává kněžna Libuše. Nedůvěřujeme pověstem Kosmovy kroniky a Dalimila, ani starým výkladům o vzniku státu a práva a o prvním právním životě u nás, jak na ně naráží ještě např. nejvyšší sudí pan Ondřej z Dubé ve svém spisu o českém právu z rozhraní 14. a 15. století. Podle těchto zkazek, pověstí a tradic by byl totiž legendární Krok prvním naším soudcem, kněžna Libuše první naší právníčkou (vzpomeňme si, jak je líčena její činnost ještě ve Smetanově opeře Libuši) a kníže Přemysl by byl prvním naším zákonodárcem.

To všechno pro nás už padlo, ale nesporné zůstává jedno: že naše národy a zvláště národ český, mají prastarou, souvislou a velmi silnou tradici samostatného státního a právního života už z 9. stol., tedy z doby před téměř 12 stoletími (vzpomeňme na Velkou Moravu); že jsou tu staré kořeny domácí právní kultury, která vyzařovala mnohdy i daleko za hranice (do Polska, do Uher, na Litvu, na Ukrajinu apod.) a že tu byl již ve velmi dávné době vysoký stupeň znalosti a zpracování práva v jeho tehdejší dvojí hlavní formě: jednak ve formě obyčeje, jednak ve formě zákona.

Uveďme si několik faktů, jež nejlépe ilustrují, jak významné bylo *toto* právnictví, právnictví mimouniverzitní, v našich dějinách.

Skutečností ne dosti doceněnou je, že českým jazykem psaná odborná próza začíná právníckým pojednáním. Mním zde tzv. Knihu rožmberskou, která pochází už z první polovice 14. století a která znamenala velký politický i kulturní čin, neboť byla sepsána nikoli latinsky, nýbrž lidovým jazykem, staročesky. A ovšem latinské a jistě i staroslověnské čili církevněslovanské právní památky jsou u nás ještě starší.

Ještě významnější na této lince je revoluční, lidové právnictví doby *husitské*, a to zvláště ve městech. Nesmíme zapomínat, že se tehdy, uprostřed středověku, stal u nás pokus založit nový, lepší společenský řád, a to i se svou stránkou právníckou. A nejdůležitější právní památky této doby jsou ovšem psány po česku. Patří sem pozoruhodný Žižkův vojenský řád čili Řád Žižkova bratrstva z r. 1423. Náleží sem pokus o sepsání tehdejšího pražského práva, kodifikace kryjící se autoritou dávného knížete Soběslava. A koneckonců nepřímým právníckým plodem husitství je i velkolepý a ve své době zcela ojedinělý projekt krále Jiřího z Poděbrad, požadující, aby byla založena světová organizace států, která by zaručovala lidstvu trvalý mír. S celým kulturním světem jsme v r. 1964 oslavovali 500. výročí tohoto právníckého dokumentu, který vznikl v husitském a zároveň raně renesančním prostředí našich zemí.

Na rozhraní 15. a 16. stol. dosáhlo toto mimouniverzitní právnictví vrcholu v životním díle znalce práv, jehož jméno znáte z dějin české literatury. Mám na mysli mistra svobodných umění Viktora Cornelia ze Všehrd, chrudimského rodáka, jehož půltisící výročí narození připadlo rovněž do naší doby. Oslavovali jsme je v Chrudimi a v Praze v r. 1960. Všehrd psal po česku, z praxe a pro praxi. Psal vlastenecky, proti papeži a císaři (protiuniverzalisticky), psal proti panské tehdy u nás vládnoucí klice, se sympatiemi nejen k měšťanstvu, k němuž sám náležel, nýbrž i poddanému rolnictvu. Jeho dílo bylo pokrokové a bylo v jeho době nepřáteli pokroku umlčeno, takže se rozšiřovalo jen v opisech (v rukopisech).

Vynikajícím znalcem českého práva, městského i zemského, stal se kolem poloviny 15. století písař Nového města pražského P r o k o p, od r. 1410 bakalář artistické fakulty pražské univerzity. Počínaje rokem 1452 přednášel latinskou *rétoriku*, kterou pojal jako výklad o české městské právní praxi. Ježto neměl hodnost mistra, mohl vyučovat jen jako mimořádný učitel, vedle přednášek pravidelných. Přednášky Prokopovy jsou ukázkou tvůrčího rozvíjení české právní kultury na pražské univerzitě i v době, kdy dočasně neměla právníckou fakultu.

Doba před Bílou Horou přináší už po této lince mimouniverzitního právnictví celou českou domácí právníckou školu. Mnozí její představitelé jsou ostatně už jaksí hodně na přechodu k oné lince učeného právnictví — vlastně i sám Všehrd. Nejvýznamnější osobností je tu staroměstský kancléř Pavel Kristián z Koldína, autor jednoho z nejúspěšnějších zákoníků v našich dějinách, českých

„Práv městských“ z roku 1579, zrcadlících už počátky rozkladu feudalismu. V roce 1979 jsme vzpomenuli zvláštní vědeckou konferencí 400 let od vzniku tohoto kodexu.

Uprostřed 17. století můžeme zaznamenat zastavení rozvoje této linky, kterou v dějinách našeho právníctví představují jinak zejména nesčetní a většinou blíže neznámí městští, zemští i panští písaři a tzv. „řečníci“ čili advokáti bez odborného fakultního právníckého vzdělání. V 18. století tato linka vůbec zaniká. Na celé čáře vítězí učené, fakultní, odborné právníctví, které se zatím rozvinulo a jehož si přednostně a brzy výlučně vyžaduje pokročilejší hospodářský život a komplikovanější státní organizace. Toto učené právníctví je u nás tehdy staré už několik století. Ale teprve v 17. století — po určitém vývojovém zvolnění v předbělohorské době — nabývá převahy a brzy přímo dostává postavení monopolní. Jeho kořeny nejsou u nás. Je to kosmopolitní, univerzalistické, latinské právníctví, jak se od 11. a 12. století vyvinulo na středověkých, církví ovládaných univerzitách, zvláště v Itálii, ve Francii a pak v Německu.

Naši předkové počali se s ním seznamovat velmi záhy, už od 12. století, nepočítáme-li Velkou Moravu a její kontakty s Byzancí. Napřed tak, že chodili studovat právo kanonické a právo římské (to jsou tzv. učená práva středověku) na zahraniční právnícké fakulty, zejména italské. Ve druhé polovině 13. století a na počátku 14. století byl už českých učených právníků velmi značný počet. Ovšem soustavné rozvíjení vysokoškolské výuky práva začalo u nás teprve datem založení Karlovy Univerzity 7. dubna 1348, první univerzity ve střední, severní a východní Evropě. Hned od počátku má tato univerzita čtyři fakulty: teologickou, právníkou, lékařskou a artistickou čili filozofickou (uvádím je v tom pořadí, jaké měly po staletí). Z nich nás v této přednášce zajímá především fakulta právníká, na které se konaly přednášky napřed jen o právu katolické církve (kanonickém) a potom — vedle toho — také o právu římském. *Leges et cannones*, právo římské a právo církevní, to byly hlavní sloupy tehdejší oficiální právní učenosti, nikoliv právo domácí. Právníci, kteří odtud vycházeli, byli podle toho doktory „obojího práva“ (*doctores iuris utriusque*, zkratka JUDr.). O domácím právu platném v našich zemích, nepotřebovali tito právníci k dosažení doktorátu vůbec nic vědět.

Pozoruhodný je jeden detail: roku 1372 se příslušníci pražské právnícké fakulty, studenti i profesori, organizují samostatně a vytvářejí si zde, v celkovém rámci pražského vysokého učení (*studium generale*), zvláštní právníkou „*universitas iuristarum seu canonistarum*“, tedy fakultu-univerzitu školu znalců především práva kanonického. Byla to organizace církevní, univerzalistická, scholastická, s převahou cizinců, zevně latinská a všeobecně velmi zpátečnická.

Ale i zde jsou určité, byť i ojedinělé, kladné zjevy, které dnes rádi zaznamenáváme. Tak třeba doktor práv a vysoký církevní hodnostář české národnosti, dr. Kuneš z Třebovle, jehož pokrokový postoj se projevil ve známém dlouhodobém literárním sporu o tzv. selské odúmrti. Šlo tu o nárok vrchností na dědictví

po poddaných. Dr. Kuneš zásadně popíral oprávnění pánů zabírat pozůstalosti po rolnících a vystupoval tehdy zvláště proti jednomu z nejpověstnějších oficiálních českých učenců té doby dr. Vojtěchovi *Raňkovi* (Adalbertus Ranconis), který hájil stanovisko opačné a přitom historicky a politicky zaostávající, ač tu šlo o někdejšího českého rektora pařížské Univerzity.²⁾

Patří sem dále — mezi pokrokové zjevy — celým svým dílem Mistr Jan z Jesenice, doktor obojího práva univerzity v Bologni a obhájce práv českého národa na pražské univerzitě zejména u příležitosti sporu o tzv. Dekret kutnohorský, kdy na podporu českého stanoviska napsal výtečný právnícký spis *Defensio Mandati*. Jan z Jesenice se stal i advokátem Mistra Jana Husa v jeho četných právních záležitostech a zejména soudních procesech, které skončily Husovým odsouzením na Kostnickém koncilu. Jesenice sám tragicky skončil v jedné z hladomoren katolických Rožmberků.

Tyto kladné zjevy v oblasti českého právníctví na rozhraní 14. a 15. stol. byly předzvěstmi blížící se bouře husitského revolučního hnutí. Bouře přišla vzápětí a hned ve svých počátcích (už někdy r. 1419) dokonale smetla onu protirevoluční papežskou baštu, kterou v Praze představovala právnícká fakulta, resp. od r. 1372, jak již víme, právnícká univerzita. Po celých 200 let nebyla pak v Praze vůbec právnícká vysoká škola. Proto také jsme v této době zaznamenali jednak onu přerývku v rozvoji učeného právníctví, jednak onen rozkvět domácího právníctví mimouniverzitního. Už jsme slyšeli, že Všehrd a s ním jiní byli svým odborným vzděláním mistry svobodných umění, nikoliv právníky, že přednášeli na fakultě filozofické a právníctví se učili ze své praktické činnosti u zemských desk a u pražských městských úřadů. Proto jsme je zařazovali na onu linii právníctví neučeného.

To ovšem neznamená, že by u nás byli také v této době učení právníci, doktoři práv, čímsi neznámým. Naopak, velmi mnoho Čechů, Moravanů i Slezanů — a právě tak i Slováků — chodilo tehdy opět na zahraniční právnícké fakulty, vraceli se ozdobení zvuknými tituly a přinášeli k nám nové názory na stát, na právo a na právníckou práci. Sem patří např. dr. Jan Kocín, rodem z Písku, který se hlásil k naukám francouzského státovědce Jeana Bodina a propagoval zároveň už i historickou srovnávací právní metodu. Bylo to v poslední čtvrtině 16. století.

Vynikajícím státnickým dílem českých právníků, podloženým hluboce i teorií, stala se těsně před Bílou horou nová, na svou dobu velmi pozoruhodná, federační ústava Spojených zemí České koruny přijatá na generálním sněmu r. 1619 za českého stavovského povstání a známá pod názvem „Česká konfederace“. V boji proti nastupující habsburské protireformaci, germanizaci a reakčnímu absolutismu byla to ústava relativně pokroková. V platnosti byla bohužel pouze 15 mě-

²⁾ O něm nyní V. Herold — M. Mráz, *Filozofický časopis* 1976, str. 735—736 (se zdůrazněním kladných stránek jeho působení).

siců. Říkáme, že to byla ústava monarchomachická, spočívající na zásadách protiabsolutistických.

Pokud jde o právnickou fakultu v Praze, po několika pokusech, které na počátku 17. století ztroskotaly na nedostatku finančních prostředků u českých stavů, jsou to ve složité situaci po bělohorském převratu jezuité, za nichž se v historické budově naší univerzity, v Karolinu, obnovuje právnická fakulta (vedle lékařské). V Klementinu u Karlova mostu mají současně jezuité fakultu teologickou a artistickou. Vznikla tak situace, na kterou narážel ještě Karel Havlíček Borovský svým kousavým a poněkud pesimistickým epigramem:

„Dvě fakulty v Karolině, dvě fakulty v Klementině . . .

jak by se to vyložit mělo?

Klementinské zabíjejí duši, karolínské tělo.“

Ale pokračujme v historii. Šest let po ukončení 30. leté války, r. 1654 jsou Karolinum i Klementinum slavnostně spojeny v rámci tzv. Univerzity Karlo-Ferdinandovy, jak se pak oficiálně naše univerzita nazývala až do roku 1918. Ovšem dlouho i nadále (až do r. 1773) působí tato vysoká škola pod vedením jezuitského řádu. Máme tak opět v Praze scholastickou, protireformační, klerikální a nadto habsburskou a germanizující právnickou fakultu. Je to známá pobělohorská „barokní“ doba *temna*. Ale i v ní, jestliže se pozorně zadíváme, můžeme zaznamenat leccos, co výjimečně navazuje na starší dobré tradice českého právníctví a co je i v oné době největšího národního ponížení živeno ze starých zdrojů českého státu a práva.

Na oné lince mimouniverzitní je v době po Bílé Hoře vedle Jana Ámose Komenského, který působil v cizině a často se dotýkal otázek státu, práva, spravedlnosti a míru, nejtypičtějším představitelem odporu proti habsburskému katolictví a absolutismu znalec otázek českého státu a práva, český exulant Pavel Stránský, autor známého a skvělého díla, které vyšlo r. 1634 v Holandsku v latinském jazyku s názvem „Respublica Bohemiae“, v českých překladech „O českém státě“. Vůbec je zajímavé, že v této *době temna* všichni, kdo chtěli vlastenecky povzbudit český život, obraceli se především k právnickým dokumentům někdejšího samostatného českého života politického a právního. Činili tak zejména z profesionálních právníků doby těsně pobělohorské dr. Jan Proškovský, z právníků 18. století prof. dr. Václav Neumann, Josef Vratislav Monse a jiní. Z neprávníků je možno uvést Bohuslava Balbína, Mikuláše Aduakta Voigta, Františka Martina Pelcla a Ignáce Cornovu.

Jak je vidět z výčtu těchto jmen, která jsou vám snad poněkud známa z gymnasia, vychází tato vlastenecká aktivita zčásti i ze středisek, jež jsou mimo tři tehdejší právnické fakulty na našem území (v Praze, v Olomouci a v Trnavě) a které zůstávají dlouho převahou konzervativní, protilidové a velmi málo česky resp. slovensky vlastenecké. Určitou změnu vidíme na konci první poloviny 18. století, kdy se také alespoň na *pražské* právnické fakultě projevuje odraz hospodářského pokroku, k němuž tehdy došlo. Je to zároveň odraz nástupu měšťanstva, tehdy

progresivní třídy; a současně je to i výsledek nového růstu státního aparátu s ne-
bývalou potřebou učených právníků. V této době nové ideové proudy s tím vším
související — jednotně je lze označit jako *o s v í c e n s k é* — měly na čas jedno
ze svých nejdůležitějších středisek právě na pražské právnické fakultě.

Nová situace se nejlépe jeví v tom, že se po dlouhých staletích rychle mění sám
obsah právnického studia. Není to už jen ono prve zmíněné „*ius utrumque*“, jemuž
se tu vyučuje. Na právnickou fakultu se poprvé dostává jako pravidelná součást
výuky také právo domácí, dotud ponechávané jen oně lince právníctví mimo-
universitního. Dostává se sem i jakási teorie státu a práva, i když zatím jen ve for-
mě nauk o tzv. právu *přirozeném*. Vidíme tu poprvé i počátky výuky právní
historie, třebaže zatím jen zcela primitivní. Začíná se tu pěstovat třeba i právo
ústavní (státní) a právo správní (toto v podobě tzv. krajské vědy a tzv. kamera-
listiky), dále statistika a národní hospodářství.

Vládnoucím vídeňským kruhům stává se totiž jasným, že úředník tehdejšího
pozdně feudálního absolutistického státu musí být vzdělán na právnické fakultě,
a to především v těchto právě jmenovaných nových předmětech, ze kterých musí
skládat také zvláštní nově zavedené praktické zkoušky, tzv. zkoušky *státní*,
na rozdíl od učených, scholastických, přísně formálních a drahých rigoróz a di-
sertací, jež vedly k doktorátu, potřebnému tenkrát hlavně pro advokacii.

Ale to už se epocha feudalismu uzavírá. Její konec ohlásily revoluce nizo-
zemská v 16. století a anglická v 17. století. Definitivně ji pak zakončuje v evrop-
ském měřítku francouzská buržoazní revoluce z r. 1789.

U nás pro nástup měšťanstva jako vládnoucí třídy je rozhodující doba první
poloviny 19. století. Uvedeme-li si to do souvislosti s jinými stránkami našich ná-
rodních dějin, najdeme jeden rys, který je důležitý pro charakteristiku našeho
právníctví v této době na přechodu od feudalismu ke kapitalismu, a to právě
po těch lepších, kladných stránkách, o nichž jsme již řekli, že se v našem práv-
nictví vyskytují i v každé z oněch vykořisťovatelských epoch.

Mám na mysli skutečnost, že s nástupem měšťanstva jako třídy probouzí se u nás
k novému životu i vlastní jádro národa, lidové masy. Probouzí se národnostně,
jazykově, kulturně; probouzí se i politicky; vzniká tu *nová česká státnost*, totiž
vědomí odvěké existence vlastního státu, spojené s úsilím vlastní státní život plně
obnovit. Máme zde počátky našeho národně *osvobozenického* boje, který skončil
teprve ve 20. století. Dlouho je jádro národa v tomto svém probouzení či *obro-
zování* vedeno příslušníky mladé buržoazie. A my můžeme konstatovat jako
rys velmi pozitivní, že všude zde potkáváme i české *právníky*, a to na místech
opravdu předních.

Vezměme jen obrození jazykové a literární. Právníci jsou zde z prvních, kdo
se postavili přímo do čela tehdejšího ruchu. Jmenujme tu JUDr. Antonína Pavlov-
ského, autora českého zpracování „*Výkladů práva přirozeného*“ z roku 1801;
JUDr. Jana Nejedlyho, jednoho z překladatelů Všeobecného občanského zá-
koníka z r. 1811, potom nejdůležitějšího kodexu měšťanské třídy. (Překlad do

češtiny vyšel r. 1812 a byl spojen s velkými nesnázemi — vždyť v té době v češtině neexistovalo ještě ani slovo „občan“).

Jmenujme dále Josefa Krasoslava *Chmelenského*, básníka a soudce českého dvorského soudu; Karla Hynka *Máchu*, zakladatele novodobé české poezie, povoláním právníka pracujícího v advokacii a u soudu; uveďme Františka Jaromíra *Rubeše*, ve své době jednoho z nejpopulárnějších českých spisovatelů, autora oblíbených obrozenských deklamovánek, který zemřel ve Skutči jako soudce v nemilosti rakouských vládních kruhů; se zvláštním důrazem jmenujme Karla Jaromíra *Erbena*, všem vám známého autora slavné *Kytice*, kterého ale v této souvislosti musíme uvést jako jednoho ze zakladatelů a prvních redaktorů časopisu „Právník“, dodnes vycházejícího (vydávaného nyní ČSAV — zaznamenal nedávno už sté dvacáté výročí svého založení).

V této obrozenské době českého právníctví poprvé také vychází tiskem staročeské právnícké dílo *Všehrdovo* a koná výtečné služby při vytváření novodobé české právní a úřední terminologie. Pro účtu, jaké se tehdy toto dílo začalo těšit, je příznačné to, že během 30 let byly uspořádány dvě jeho edice (druhá před více než sto lety nákladem studentského českého právníckého spolku „Všehrd“).

Výrazně se v dějinách pražské právnícké fakulty a celé univerzity projevil revoluční rok 1848. Uplatňování práv českého státu a českého národa na jaře 1848 bylo do značné míry v rukách právníků (dr. Braunera a jiných). Studentstvo bylo spolu s dělnictvem nejradikálnějším elementem doby. Studentská legie tvořila důležitou složku pražských „Národních gard“. Každá fakulta měla svou „kohortu“ — právníci např. s červenými čapkami — a tyto kohorty byly rozeznány až při potlačení pražského červnového povstání Windischgrätzovým vojskem.

Tato dobrá tradice nejživější účasti českých právníků v kulturním i politickém životě národa pokračuje pak po celou dobu trvání kapitalismu. Zařaďme sem zatím jenom tři postavy nejhlavnější, jejichž pokrokovost je zcela nesporná. Jsou to: Antal *Stašek*, advokát v Semilech, otec Ivana *Olbrachta*, vlastním jménem dr. Zeman; Svatopluk *Čech*, jehož jméno nese dnes podivuhodnou náhodou právě most u budovy naší právnícké fakulty a z jehož děl celá řada vykazuje zřetelné stopy jeho právníckého vzdělání; a konečně básník mládeže v době mezi dvěma světovými válkami, Jiří *Volker*, který předčasně zemřel jako student naší fakulty.

Avšak obraťme se na jiná pole veřejné činnosti našich právníků za kapitalismu. Právě z jejich řad — a velkou převahou z řad absolventů naší fakulty — pocházeli političtí vůdcové české buržoazie v době, kdy tato třída nakrátko vedla celý národ. Platí to o Františku Ladislavu *Riegrovi*, nazývaném ve své době „Vůdce národa“, o dr. Josefu *Braunerovi*, o dr. Karlu *Sladkovském*, který byl v Praze v roce 1849 vojenským soudem odsouzen k smrti, avšak dostal milost a po letech byl amnestován, až se posléze stal zemským poslancem a vedoucím činitelem strany mladočeské, a o mnoha a mnoha jiných. Jednou z jejich zásluh je plná účast v zápase o tzv. české státní právo, který se u nás rozvinul v šedesátých letech 19. století,

byl veden v podstatě historickoprávními argumenty, zaujal nejširší masy lidu a měl za cíl obnovit politickou samostatnost českého národa. Rozhodující chvíle tohoto boje byly v letech 1867—1871, tedy už před více než 110 lety. Ve foyeru Národního divadla stojí busty tehdejších význačných českých právníků, dvě z nich na místech nejčestnějších, F. Lad. Riegra a Karla Sladkovského. Jejich činnost nebyla ovšem ani zdaleka vždy a ve všem pokroková a nebyla vždy ani plným výrazem lidové české státnosti, ale jejich jména vešla do našich novodobých dějin a náleží v určitém směru i k dobrým tradicím našeho právníctví.

Záhy se probouzí — a je to rovněž v šedesátých letech minulého století — politicky i český dělník. Z řad právníků byli sice i někteří „falešní proroci“ v českém dělnickém hnutí (např. známý dr. Frant. Lad. Chleborád, který po svém ztroskotání u našeho dělnictva prošel úspěšnou úřední kariérou v carském Rusku), ale také mnozí upřímní, obětaví, oddaní a nadšení bojovníci — revolucionáři. Hned r. 1878, když se v Břevnově „U kaštanu“ tajně zakládá Československá sociálně demokratická strana dělnická, jsou mezi prvními členy jejího vedení dva mladí právníci, Jindřich S e i d e l, a Vladimír V y h n a l, čestně reprezentující pokrokovou, ba revoluční složku tehdejšího posluchačstva c. k. právnické fakulty Karlo-Ferdinandské university v Praze. Oba, když jim rakouská policie přišla na stopu, odpykali věc těžkými tresty, mezi jiným i vyloučením ze studií. V roce 1897, kdy se první čeští dělničtí poslanci dostali do vídeňského parlamentu, objevuje se v jejich známém „Prohlášení“ i věta, kterou lze považovat přímo za počátek nové naší socialistické státnosti.

A také *tato* zářivá tradice pokračuje mezi českým právníctvem v dalších desetiletích. Všem vám je známo jméno JUDr. Bohumíra Šmerala, jednoho z předních vůdců československého revolučního proletariátu v době po první světové válce a zasloužilého budovatele komunistické strany Československa. Méně je vám už známo jméno druhého význačného představitele pokrokového českého právníctva v této době, JUDr. Theodora Bartoška, advokáta, obětavě zakročujícího všude tam, kde fašistická a fašizující se justice pronásledovala dělnické hnutí. Zemřel 1954, krátce po tom, co byl zvolen členem naší nové Československé akademie věd.

Připojíme sem dále jména: JUDr. Václav Růžička, předseda Ústředního výboru KSČ v revolučním Rusku (a pak advokát v Praze); JUDr. Josef Hrdina, autor leninsky inspirované a dnes téměř zapomenuté knížky „Stát, právo a třída“ z r. 1923; JUDr. Vladimír Procházka, posléze akademik, tvůrce Ústavy 9. května z r. 1948. A jmenujme ještě jednoho pokrokového právníka z doby mezi dvěma světovými válkami: byl to JUDr. Ivan Sekanina, tajemník Klubu poslanců KSČ za předmnichovské republiky, ubitý za okupace v koncentračním táboře. Dodati bychom mohli i jména některých slovenských právníků činných v pokrokovém hnutí v době před Mnichovem. A za války pak jména právnických účastníků Slovenského národního povstání, kam patří už i jméno Dr. Gustáva Husáka, prvního našeho presidenta s právnickým doktorátem. Poněkud opodál stojí legendární

Jan Šverma, který sice absolvoval naši právnickou fakultu, ale pak se věnoval studiu historie.

Určité kladné rysy — byť i tu nemůže být řeč o pokrokovosti a často jde, zejména v poměru k dělnickému revolučnímu hnutí, o zjevy velmi pochybné — najdeme, jestliže se vmyslíme do tehdejší situace, i u představitelů oficiální právní vědy 2. pol. 19. stol. na české právnické fakultě v Praze. Byla to jediná vysoká škola, na níž bylo možno po česku a ve službách českých národních zájmů pěstovat v posledních desetiletích Rakouska vědy státní a právní. Neboť olomoucká univerzita, na níž by byly mohly vzniknout zárodky druhé české právnické fakulty, byla zatím r. 1855 vídeňskou vládou zrušena. Ovšem olomoucká literární produkce na poli práva, latinská a německá, byla už v 18. století orientována do značné míry patrioticky.

Jako na všech ostatních právnických fakultách habsburské říše bylo i v Praze v letech 1848—1849 studium „zmodernizováno“, to jest zařízeno podle potřeb nové vládnoucí třídy. V letech 1882—1883 došlo tu pak k významné změně potud, že se oddělily na pražské universitě německé fakulty od českých, takže vznikla i samostatná právnická fakulta České univerzity v Praze s českými profesory, v té době skoro vesměs poměrně mladými. Kladné stránky lze u nich spatřovat jednak v jejich vysoké, opravdu evropské, odborné úrovni, jednak v tom, že nejlepší z nich plně se dali k dispozici boji za práva českého národa a zvláště také českého jazyka v habsburském žaláři národů. Nepřímo bojovali všichni i za lepší budoucnost národa *slovenského*, s českým už tehdy po mnohé stránce ve svých zájmech úzce spjatého.

Má jistě svůj význam skutečnost, že vůdčí osoby českého právníctví, jako byli Antonín Randa a Jaromír Čelakovský, počítaly se tehdy k předním představitelům národní kultury. Antonín Randa, proslulý jako znalec občanského práva, stal se i prezidentem bývalé České akademie věd a umění, jejíž pokračovatelkou — výslovně podle zákona — je dnešní Akademie naše.

Vedle svého podílu na národním životě kulturním mělo české právníctvo 19. století ovšem značnou účast i na hospodářském růstu českého elementu v habsburském soustátí. Bylo svého času důležitou složkou ve výstavbě průmyslového kapitálu u nás a tato role pokračovala v době, kdy vývoj kapitalismu pokročil dále, jak to dosvědčují — omezíme-li se jen na *pražskou fakultu* — vedle jména Randova ještě jména profesorů Josefa Stupeckého, Albina Bráfa, Josefa Kaizla a jiných, pronikavě účastněných na tehdejším česko-rakouském životě hospodářském a politickém.

Některé kladné rysy — vedle převažujících záporných — vykazuje i česká právnická byrokracie z doby jak před první světovou válkou, tak v předmnichovské republice. Spatřujeme je v opravdu vysoké odborné právnické erudici, v širokém kulturním rozhledu a v národně osvobozeneckém a humanitním citění jejich mnohých (daleko ne všech!) představitelů.

V době kolem roku 1900 vstupuje do českého hospodářského a politického ži-

vota generace právníků, kteří se do novodobých našich dějin zapsali velmi neblaze tím, že přední z nich stali se vedoucími činiteli českého kapitálu v jeho imperialistické fázi a zároveň politickými představiteli své třídy v době, kdy se octla v posledních bojích s třídou dělnickou. Stali se reprezentanty české i slovenské buržoazie v první republice, a to jak na její cestě k fašismu, tak i potom — zčásti — přímo za fašismu, za okupace. Každý z těchto typických právníků své doby měl v onom hospodářském, politickém a právním životě nedávné poměrně minulosti svoji roli zvláštní, avšak v potírání revolučního dělnického hnutí byli koneckonců všichni zajedno. Někteří se v letech 1938—1945 propůjčili posléze i ke zradě národa a státu, jak dokazují jména význačných kolaborantů, po osvobození v plné formě práva odsouzených.

A mám za to, že to není hodnocení subjektivní, jestliže pro situaci, jaká od konce třicátých let u nás nastala, použiji výrazu rozklad a demoralizace tehdejšího právníctví. K demoralizaci přispělo svým způsobem i to, že se v době mezi oběma světovými válkami objevila i těžká nezaměstnanost právníků. Zcela běžně se hovořilo a psalo v dobách hospodářské krize o jejich *nadprodukci*, v rámci ovšem celkové nezaměstnanosti vůbec a nezaměstnanosti inteligence zvláště.

Úpadku nemohla přitom ujít ani tehdejší právní věda. Za první republiky byla zde na jedné straně tzv. brněnská škola právní, která chtěla buržoazní právníctví zachraňovat ryze formální idealistickou normativní teorií neboli „čistou právní vědou“ a politickou ekonomii tzv. teleologií, na druhé straně ostatní tři právnické fakulty živořící namnoze v eklekticismu. Pokrokové právníky bylo lze posléze na všech *čtyřech* tehdejších právnických fakultách našeho státu spočítat doslova na prstech jedné ruky. Mluvím o 4 fakultách: pražská česká, pražská německá, fakulta v Brně a fakulta v Bratislavě. A mám na mysli jejich učitelské sbory.

Ale i tato éra skončila. Období kapitalismu trvalo u nás sotva desetinu té doby, po jakou vládla kdysi šlechta. Přišel rok 1945 a za tři léta po něm Únor 1948. V souvislosti s revolučními převraty, k nimž došlo, bylo u nás zapotřebí nesmírného úsilí k tomu, abychom na poli práva a právníctví, v oblasti *právní kultury* vůbec, udrželi odbornou i povšechnou úroveň dosavadní a vybudovali — v duchu dobrých tradic předchozího vývoje — nové právníctví socialistické, jež by odpovídalo politickým, kulturním i všem jiným vysokým požadavkům druhé poloviny 20. století.

Zahájila se tu nová, revoluční etapa v historii našeho právníctví a také nová etapa našich dobrých tradic.

Osmnáct měsíců po skončení války, přes ohromné a nenahraditelné kádrové ztráty, jež nás v letech 1938—1945 postihly, schází se ve dnech 7.—8. prosince 1946 v Praze *První konference právníků komunistů*, jejíž význam a dosah, jak dnes vidíme, s léty nemizí, ač byl dočasně zapomenut, ale roste.

Právníci-komunisté měli tehdy už pod vedením strany celkem jasný cíl a program. Správně rozeznali (cituji), že „v odporu proti nové republice se naše reakce zašancovala za staré paragrafy, za staré právní normy, za staré pojmy, za zbytky

starého právního řádu, jemuž květnová revoluce a pak uskutečňování Košického programu a posléze všechny ty změny a úspěchy našeho nového života zasadily již citelnou ránu" (z projevu V. Kopeckého). A právníci-komunisté systematicky tehdy analyzovali daný stav a pokusili se stanovit své úkoly v revolučním dění. Věnovali pozornost — principiálně a hluboce odborně — problémům nové ústavy, otázkám obecné teorie státu a práva, naléhavým úkolům v první dvouletce, otázkám očisty našeho veřejného života a v neposlední řadě i výchově nových právníků a reformě právnických studií.³⁾

Obě rezoluce odtud vzešlé budou mít vždy čestné místo v dějinách našeho právnictví i v dějinách strany. Čteme v nich: „Pokrokoví právníci v nové republice budou především dbát o zachování a budování právních předpisů vyšších z revoluce, hájit národní majetek a střežit lidové demokratické zřízení, majíce na mysli, že to jsou základy nového právního řádu.“ Šlo tu skutečně o tyto základy, ale nejen to: šlo o revoluční *boj za nové* v celé naší společnosti, a to ve spojení s neustálým překonáváním všeho, co rozvoji tohoto *nového* překáželo. Vzpomínám si, jak jsme v jednom z tehdejších 1. májových průvodů skandovali: „Uděláme nové právo, aby bylo u nás zdrávo“.

Po Vítězném únoru 1948, v souvislosti s IX. sjezdem KSČ, který vytyčil generální linii pro socialistickou přestavbu našeho státu, stal se dalším významným mezníkem ve vývoji našeho právnictví Sjezd československých právníků 23.—25. září 1949, který navázal na tradici tří sjezdů předchozích a znamenal definitivní obrat v teorii i praxi našeho práva, v naší právní kultuře a zejména ovšem v rozvoji věd o státu a právu u nás ve směru jejich socialistického chápání, třídního pojetí a marxistického ideového založení.

Klement Gottwald se tehdy na nás, právníky, obrátil s touto výzvou: „Končíme s přestavou práva, jak ji vytvořila kapitalistická společnost . . . takovéto právo my dnes ovšem nepotřebujeme, nechceme a neuznáváme. V naší nové společnosti . . . potřebujeme nové právo . . ., nikoli již lživé „nadtřídní a nepolitické“ (to dal s. Gottwald do uvozovek), . . . nýbrž hájící otevřeně a upřímně věc lidu, právo socialistické, které dnes jediné odpovídá historické pravdě a vytváří dosud nejvyšší a nejspravedlivější právní řád.“

Na tomto sjezdu byl už také vytyčen požadavek „výchovy nových kádrů socialistických právníků vycházejících z lidu a srostlých s lidem“, požadavek, který je stále ještě aktuální a který znovu a znovu uskutečňujeme.

Nebudu a ani nemohu zde ličit, jak jsme po ona desetiletí, jež od Února 1948 uplynula, plnili nové a obrovské úkoly, jež na nás socialistická revoluce vynesla.

Obríže byly nesmírné a ne vždy se nám věc plně a definitivně dařila. Vždyť jsme — ve srovnání s tisíciletou minulostí — nechtěli nic menšího než vytvořit právo, jež by bylo vůli pokrokových složek naší společnosti v čele s KSČ, vůli

³⁾ I. konference právníků-komunistů 7. a 8. prosince 1946, vydala právníká komise sekretariátu ÚV KSČ v prosinci 1946, 126 str.

proměňovanou demokratickým způsobem v zákony, a to v zákony, podle zásady socialistického humanismu. Chtěli jsme a chceme, aby právníci sloužili zájmům nikoli úzké privilegované menšiny, jako tomu bylo v dřívějších režimech a společnostech, nýbrž zájmům pracujícího lidu a aby tak navždy zmizely všechny pozůstatky onoho stínu, o němž jsme na začátku této přednášky řekli, že právníky po staletí historicky provázel. K realizaci těchto cílů pomáhala nám — zejména v letech padesátých a znovu nám dnes pomáhá — i všestranná spolupráce s novou právní vědou ostatních socialistických zemí, v čele s právníky sovětskými.

Krizové jevy na konci let šedesátých těžce postihly i oblast naší práce. Selhala načas, jak je všeobecně známo, právě teoretická složka našeho nového právníctví. Ale dnes je konsolidace dovršena i na těchto úsecích a my znovu navazujeme na velké revoluční úsilí dob předchozích, zvláště po roce 1945 a zejména po roce 1948.

Je nám opět jasné, že na našich právnických fakultách chceme vychovávat odborníky v právu k jiným v podstatě úkolům než jaké měli právníci minulých dob.

Při plnění těchto nových úkolů, zdůrazněných ostatně také v platném vysokoškolském zákoně, nás může posílit i znalost našich dobrých tradic, jejichž hlavní představitele a složky jsme si v této přednášce uvedli.

Přednáška, kterou po dlouhá léta akademik Vaněček uváděl posluchače I. semestru do studia práv, se shodou zlých okolností stala poslední z dlouhé řady statí, které akademik Vaněček publikoval na stránkách Právněhistorických studií. Ještě před jejími korekturami, 12. dubna 1985, akademik Václav Vaněček zemřel.